Nataliia Nikitina – *Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Languages and Their Teaching Methods, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine).*

Research interests: *the dialogicity of art reality in small women's prose (dialogues by M. Bakhtin and polylogues by Y. Kristieva); the role of media and their impact on the consciousness; the reader's competence formation as a paradigm of a successful personality of the future.*

Наталія Нікітіна – *кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри мов і методики їх викладання, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна).*

Наукові інтереси: *діалогічність художньої реальності в малій жіночій прозі (діалоги М. Бахтіна та полілоги Ю. Крістєвої); роль медіазасобів та їх вплив на свідомість; формування читацької компетентності як парадигма успішної особистості майбутнього.*

ORCID: 0000-0002-7320-4819
E-mail: natnik555555@gmail.com

FAIRY TALE THERAPY AS A METHOD OF WORK WITH PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOLCHILDREN IN TIMES OF WAR

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

The purpose of the article *is to determine and systematize the content of fairy tale therapy as a method of assisting preschool and primary schoolchildren in times of war.*

Methodology. *To achieve the goal, theoretical methods were used, namely: generalization, analysis, and systematization of domestic and foreign literature to study the outlined problem and the proposed ways of solving it in a psychological and pedagogical scientific thought.*

Scientific novelty *of the study is the attempt to examine the application of fairy tale therapy by leading European experts. It is emphasized that this method is used in different countries, depending on the level of the social development, mental health, and the problems faced by the population.*

Conclusions. *The article concludes that fairy tale therapy is an effective rehabilitation tool, medicine for those fears, anxieties, losses, and trauma that children face due to the war in Ukraine. This method allows educators, psychologists, and social workers to offer meaningful support to the most vulnerable part of the Ukrainians (preschool and primary schoolchildren) helping them to maintain their physical and mental well-being. It is emphasized that children respond positively to the soothing voice of an adult reading or telling a fairy tale, which helps to calm them and alleviate their anxieties and fears. Fairy tales provide hope for a better future and reinforce the belief in the triumph of Good over Evil. A fairy tale is a certain survival strategy, with the narrative itself gaining therapeutic qualities. By reflecting the child's problems, fairy tales have an enormous impact on their souls, creating an emotional safe haven on a subconscious level for the fragile minds affected by war. Fairy tale therapy acts as a protective shield, helping to release children from traumatic experiences, reducing stress, and fostering the development of communication skills, as well as emotional, intellectual, and cognitive development. Personalized fairy tales are effective because they consider the unique needs of every child, aiding them in interpreting and overcoming their traumatic memories.*

Key words: *children, fairy tale, fairy tale therapy, rehabilitation, war trauma.*

© Nikitina N., 2024

DOI: 10.58407/NI.24.1-2.2

Мета статті *– визначити та систематизувати зміст казкотерапії як метод допомоги дітям дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах війни.*

Методи дослідження. *Для дослідження поставленої мети застосовувалися теоретичні методи, а саме: узагальнення, аналіз та систематизація вітчизняної та зарубіжної літератур з метою вивчення означеної проблеми та запропонованих шляхів щодо її розв'язання в психолого-педагогічній науковій думці.*

Наукова новизна *цієї розвідки полягає в тому, що зроблено спробу розглянути застосування методу казкотерапії провідними європейськими фахівцями. Наголошено, що в різних країнах використовують цей метод залежно від рівня розвитку суспільства, відповідно і від ментального здоров'я та проблем населення.*

Висновки. *У статті зроблено висновок, що казкотерапія є інструментом реабілітації, ліками від тих страхів, тривог, утрат, смертей, що випали на долю дітей і викликані воєнними діями в України. За допомогою казкотерапії педагоги, психологи, соціальні працівники зможуть надати ефективну допомогу незахищеній частині українців, дітям дошкільного та молодшого шкільного віку задля збереження їх фізичного та психічного здоров'я. Наголошено, що діти реагують на голос дорослого, який читає чи оповідає казку, – це заспокоює дитину, притупляючи тривоги й страхи. Власне, казки стають надією на краще майбутнє і вірою в перемогу Добра над Злом. Казка – це певна стратегія виживання, саме казковий наратив набуває терапевтичних ознак. Відображаючи проблеми дитини, казка здійснює потужний вплив на душу і на підсвідомому рівні створює емоційне укриття для понівеченої війною нестійкої дитячої психіки. Казкотерапія стає захисним бар'єром і звільняє від травматичного досвіду, знімаючи напругу, сприяючи розвитку комунікативних здібностей, емоційної, інтелектуальної та когнітивної сфер. Авторська казка унікальна тим, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини, тому й допомагає інтерпретувати та перепроживати власні травматичні спогади.*

Ключові слова: *казка, казкотерапія, травми війни, діти, реабілітація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сучасний нестримний світ щосекунди ставить перед суспільством нові завдання, від вирішення яких залежить майбуття Людини як такої. Особливо гостро постає питання збереження здоров'я нації перед українським суспільством. За останні десятиліття Україна опинилася перед низкою викликів: це і АТО, і пандемія, і повномасштабне вторгнення росії, і, як наслідок, – прямий вплив на психічне здоров'я нації. Такої кількості проблем і загроз, здається, ще ніколи в історії не поставало одночасно перед кожним українцем. Це і тисячі зруйнованих доль, втрачених життів, вимушених переселенців, знищених господарств – домівок Буття – узвичаєного мирного життя, перманентна загроза самому існуванню. Суспільна напруга у стократ підвищується через маніпулятивні практики і фейкові технології, які країна-агресор масштабно використовує проти українців.

Потерпають від такого тиску на психіку всі. Кожен щомиті постає перед вибором, від якого залежить життя, – і такий стан досягає свого апогею наприкінці другого року війни на тлі терористичних бомбувань житлових кварталів, баз відпочинку, готелів, супермаркетів тощо. І тут важливо усвідомити, що під подвійним тиском перебувають діти дошкільного і молодшого шкільного віку, оскільки на них впливає все вище перераховане і, власне, психологічний стан їхніх батьків. Діти уразливіші, бо мають нестійку і несформовану психіку, тому й не здатні протистояти селю воєнної агресії. Суспільство вже сьогодні має замислитися над наслідками такого впливу і цілеспрямовано почати формувати адекватні методики протистояння колективним страхам і неврозам, депресіям і стресам, що можуть мати в майбутньому незворотні наслідки та глибинні втрати.

Спостереження за дітьми, проведені під час педагогічної практики в школах м. Чернігова, продемонстрували, що стан більшості молодших школярів характеризується підвищеним рівнем тривожності, втратою концентрації, скутістю, небажанням вирішувати поставлені завдання, спілкуватися, гальмуванням емоційної та соціальної сфер тощо. Визнання того, що діти вже довгий час перебувають у такому стані, і тому потребують уваги фахівців, оскільки самостійно не можуть подолати ні стресу, ні тривожності, позаяк і підстав для цього нема, – війна продовжується, змушує

активізувати зусилля багатьох фахівців одночасно. Як наслідок, виникає ризик гальмування емоційної, когнітивної та інтелектуальної сфер. Втрата або недостатній розвиток хоча б однієї з них матиме незворотній процес формування особистості, а отже, вплине на розвиток держави в майбутньому.

Погоджуємось із думкою, що «виховання та розвиток дитини за всіх часів і в будь-якій країні мали важливе значення» (Локарєва & Філь, 2016, с. 50). Свою чітко окреслену систему виховання або народну педагогіку, ознаками якої є освіченість і духовність нації, у якій виражається національна ідентичність, світоглядні позиції і моральні цінності, має і наш народ – це, безперечно, казка. «Вона створює сприятливі умови для творчої самореалізації особистості дитини, є своєрідним виховним прийомом, завдяки якому дитина може у власній уяві пережити різноманітні ситуації, у які потрапляють герої казок, і зробити самостійний висновок щодо доцільності тієї чи іншої поведінки» (Локарєва & Філь, 2016, с. 51).

Видатний український педагог В. Сухомлинський зауважував, що казкою можна лікувати дітей. Відповідно **актуальність** означеної проблеми, її теоретична і практична значущість, безумовна перспективність і нагальність вирішення з метою збереження ментального здоров'я нації за допомогою казкотерапії як інструменту роботи з дітьми в умовах війни беззаперечна. На сьогодні одним із надскладних завдань не тільки психологів, педагогів, вихователів, батьків, а й держави загалом є пошук ефективних методів подолання тривожності, страхів, неврозів, депресій у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Одним із дієвих інструментів може стати реабіалітація засобами казкотерапії.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Огляд наукових праць засвідчує, що казкотерапія як метод дієвої допомоги і розвитку особистості в українській науковій думці представлений низкою досліджень. Питаннями виховання, навчання та корекції за допомогою казки займалися такі українські науковці, як: С. Бакуліна, А. Богуш, Ю. Бойчук, О. Бурчик, Т. Гризоглазова, М. Замелюк, О. Казачінер, О. Косарєва, Г. Локарєва, Л. Магдисюк, Л. Мамчур, О. Музичук, В. Федорченко, О. Філь, Л. Шик та ін. Зокрема, О. Косарєва (2012) зосереджує увагу на подоланні емоційних проблем дітей за допомогою казкотерапії. Л. Магдисюк, Р. Федоренко та М. Замелюк (2019) досліджують техніки використання казкотерапії в психологічному консультуванні дітей та дорослих. О. Музичук (2012) та Л. Шик (2012) унаочнюють казку як засіб розвитку особистісних цінностей дошкільнят і молодших школярів. О. Казачінер та Ю. Бойчук у практикумі з «Основ казкотерапії» (2022) для підготовки здобувачів бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальностями 012 Дошкільна освіта та 013 Початкова освіта розглядають методи роботи з казкою як соціально-педагогічний засіб соціалізації та розвитку дитини. Г. Локарєва та О. Філь (2016) аналізують сутність і генезис казкотерапії як психолого-педагогічного й соціально-педагогічного феномену, доводять доцільність та ефективність використання казкотерапії в професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів. К. Коломіна (2023) вивчає казкотерапію як метод зниження тривожності у дітей молодшого шкільного віку.

Формування казкотерапії як окремого методу є заслугою дитячого психолога та психоаналітика Б. Беттельгейма (Bettelheim, 1976), а Доріс Бретт (Brett, 1988), австралійський клінічний психолог, уперше створила авторські коментарі та зауваги до циклу оповідань. Популяризації казкотерапії наприкінці ХХ ст. надала польська дослідниця М. Моліцька (Molicka, 2002). Відомий науковець Д. Хаазе (Haase, 2000) наголошує на впливі казкотерапії на дітей, що пережили Другу світову війну та Холокост. Г. Саксбі (Saxby, 2022) використовує казкотерапію з метою привернення уваги до гендерних та інклюзивних питань в учнів початкової школи. Цікавим, на наш погляд, є використання методу казкотерапії в психології, педагогіці, психотерапії, сімейній терапії з урахуванням ментальних особливостей різних культур такими науковцями, як-от: Г. Васкор, Т. Комаромі (Vaskor & Komaromi, 2023), Х. Дікманн (Dieckmann, 1997), П. Джонс, С. Пімента (Jones & Pimenta, 2020), С. Константинович (2008) та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні, систематизації та окресленні особливостей казкотерапії як методу допомоги дітям дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах війни.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. У дослідженні застосовувалися теоретичні методи аналізу, узагальнення, систематизації спостережень, припущень та міркувань авторів вітчизняної та зарубіжної літератур; емпіричні методи спостереження та порівняння задля вивчення означеної проблеми та шляхів її розв'язання в психолого-педагогічній науковій думці.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У контексті нашої розвідки насамперед уточнимо дефініції «казка» та «казкотерапія». О. Галич у підручнику з теорії літератури зауважує: «В основу казки покладено вигадані, фантастичні чи авантюрні події. Кінцівка є переважно оптимістичною: добро перемагає зло» (Галич та ін., 2008, с. 282).

Поняття «терапія» розглядаємо в контексті його значення, тобто «догляд», «піклування», «допомога» в чомусь. Як і для будь-якого виду терапії, так і для терапії за допомогою казки першочерговим завданням є допомога людині з метою подолання того, що шкодить розвитку, стримує його, упереджує негативні явища, дозволяє уникнути стресів, деструктивних проблем, страхів тощо. На думку дослідниць Г. Локарєвої та О. Філь (2016), казкотерапія є методом, який використовує форму казки для розвитку творчих здібностей особистості, взаємодії з навколишнім світом, «терапії особливим, створеним казкою середовищем, у якому можуть у метафоричній формі проявлятися не тільки проблеми клієнта, але й шляхи їх вирішення, що спираються на потенціальні можливості особистості» (с. 60). Польська дослідниця Б. Вознічка-Парузель (2012), директорка Інституту наукової інформації і бібліології, наголошує, що казкотерапія – це один із різновидів бібліотерапії, головним інструментом у якому виступає казка, про що свідчить і сама назва (с. 59).

Як науковий напрям казкотерапія має порівняно незначний час розвитку і функціонування, тому на сьогодні, на жаль, не існує однозначно чіткої дефініції, до того ж навіть немає означення казкотерапії в більшості словникових статей. Незважаючи на досить незначний час існування як наукового методу, казкотерапія має вагомі напрацювання, зацікавленість та поширення у різних галузях наук і синтезує досягнення психології, філософії, філології, педагогіки, психотерапії.

Хоча терапевтичні властивості казки відомі здавна, формування казкотерапії як окремого підвиду є заслугою відомого дитячого психолога та психоаналітика Бруно Беттельгейма, на що він звернув увагу в книзі «The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales» (1976). Автор зробив детальний аналіз класичних казок та байок, визначив функції і наголосив на неабияких їхніх терапевтичних властивостях. Важливим видається те, що Б. Беттельгейм виокремив постійні або типові казкові мотиви, здатні подолати будь-які дитячі страхи.

Значний вплив на розвиток казкотерапії мала також австралійська психологиня Доріс Бретт, яка створила цикл оповідань про маленьку героїню Анну, яка потрапляє в різні життєві ситуації. Варто наголосити, що в цьому циклі замало фантастичних і чарівних елементів, навпаки, героїня долає реальні життєві проблеми, притаманні будь-якій дитині, – це хвороби, розлучення батьків, стосунки з братами і сестрами, смерть близьких тощо (Brett, 1988). Ціннісними є численні коментарі та поради для дорослих, авторські зауваги як щодо використання вже готових оповідань, так і щодо створення власних. Саме Доріс Бретт вважають творцем методу казкотерапії. Відтак у 80-х роках минулого століття цей метод набуває неабиякої популярності у всьому світі.

Зосередимо увагу на деяких особливостях використання казкотерапії, зафіксованих у наукових студіях різних країн. Визнаним автором оригінальних терапевтичних казок у Польщі є Марія Моліцька (Molicka, 2002), яка стала популяризатором цієї методики ще з 90-х років XX століття, чим спричинила не тільки активне впровадження і поширення казкотерапії, а й розвиток цієї сфери як самостійної галузі. Професорка Торунського університету ім. М. Коперника Б. Вознічка-Парузель (2012) зауважила: «З того часу, коли у видавництві «Media Rodzina» з'явились її перші бібліотерапевтичні твори, у Польщі відбувся справжній «вибух» зацікавлення казкотерапією. Незабаром активність у бібліотерапевтичній галузі стала просто модною, про що свідчать численні праці з цієї тематики, що публікувались в педагогічних, психологічних, бібліотечних журналах...» (с. 60). Численні публікації відбувалися не тільки в професійних наукових виданнях, а й у періодичних, навіть у щоденних газетах. Польща безсумнівно лідирує у розвитку галузі казкотерапії, оскільки видаються казки не тільки польських авторів, а й популярних іноземних. Казкотерапія стає темою багатьох конференцій та семінарів, її популяризують, визнаючи дієвим методом подолання страхів і різних життєвих труднощів.

Дональд Хаазе, американський професор, дослідник німецької, французької, англійської та американської літератур, редактор серії «Fairy-Tale Studies», у статті «Діти, війна і уявний простір казок» (2000) закцентував на тому, що діти, які пережили війну або інші кризові ситуації, використовують казки для інтерпретації та осмислення травматичних спогадів, тобто казка – це певна стратегія виживання, яка допомагає подолати емоційні або фізичні травми. Науковець спирається на теорію Б. Беттельгейма, у якій підкреслено утопічну природу казок та їх здатність проєктувати краще майбутнє, ніж інші жанри. Тобто тут казка – емоційне укриття для дітей, які

пережили війну, це місце, у якому можна поновитися, щоб вижити (Haase, 2000). Підставою для таких висновків став аналіз Д. Хаазе автобіографічних спогадів британської художниці Коринни Саргуд та психоаналітика Магди Денес. К. Саргуд підкреслила, що казки батька допомогли пережити бомбардування Лондона, як після Другої світової війни зруйновані будинки для неї були фантастичними замками в зачарованому лісі. За допомогою казки тоді ще дитина К. Саргуд включала захисний бар'єр, який урятував її психіку від руйнації прожитим і став звільненням від травматичного досвіду. Тож для травмованого війною українського дитинства казкотерапія також стає ліками та емоційним укриттям, як доводить кількість фоловерів телеграм-каналів, які транслюють казки відомих як українських авторів, так і зарубіжних.

Д. Хаазе, аналізуючи досвід тих, хто пережив Другу світову війну і Холокост, висновкує, як можна інтегрувати його в традиційний казковий пейзаж. Саме казка або ілюстрації до неї дітьми, які мають досвід війни, здатна «зрозуміти» цей досвід і їх бажання поновити загублений / знищений дім / місто / оселю, зберегти від руйнації. Науковець наголошує, що казка є інструментом стабільності, емоційної реабілітації, виживання в умовах різних травм, насилля тощо. Діти створюють цей уявний простір, де панує безпека і відчуття захищеності, – і в цьому й полягає надія на поновлення та майбутнє (Haase, 2000).

Цікавим, на наш погляд, є міркування австралійского науковця Глена Саксбі, який досліджує використання, методики і роль казок у сучасній початковій школі. Автор підкреслює, що казки є інструментом для розвитку емоційного інтелекту, проте є і низка застережень, і критичний підхід до потрактування традиційних поглядів (Saxby, 2022). Він рекомендує вчителям початкової школи використання казок у навчально-виховному процесі з метою привернення уваги до гендерних та інклюзивних питань, наголошуючи, що казка здатна сприяти розвитку критичного мислення учнів. Водночас варто наголосити, що науковець концентрує увагу на гендерних аспектах виховання казкою дітей молодшого шкільного віку, а критичне ставлення до традиційних казок пов'язує із стандартними гендерними ролями, вважаючи, що вони ширші, ніж у казках (Saxby, 2022).

Відома терапевтка Грета Васкор, яка є досвідченим фахівцем у галузі сімейних стосунків, досліджує казкотерапію, з якою ознайомилася ще в 2012 році, пройшовши спеціальне навчання із застосування цього методу. Вона пояснює ефективність казкотерапії тим, що казка має потужний інтелектуальний та емоціний вплив, допомагаючи пацієнтам знаходити рішення своїх проблем через символіку та метафори (Vaskor & Komaromi, 2023). Часто зосереджується на образах відьом, оскільки, на думку Г. Васкор, вони символізують руйнівну силу жіночої природи. Терапевтка підкреслює, що робота з такими образами допомагає клієнтам усвідомити свої проблеми. Причому ролі відьом різні, як і в народних казках, тобто можуть бути як цілком очевидними ворогами, так і прихованими небезпеками. Внутрішні страхи втілюються й проживаються крізь призму казкових персонажів. Робота з казковими образами відьом, за спостереженням Г. Васкор, допомагає не тільки оприявнити проблеми, а й знайти шляхи їх розв'язання (Vaskor & Komaromi, 2023).

Піа Джонс та Сара Пімента, англійські терапевти, які працюють у сфері арттерапії і казкотерапії, у книзі «Терапевтичні казки: для дітей та сімей, що переживають складні часи» (2020) пропонують короткі історії, що допоможуть дітям подолати різні життєві труднощі. Кожна казка проілюстрована, що допомагає дітям зрозуміти і відчути сюжет, також пропонуються терапевтичні вправи, які можуть використати професіонали для підтримки дітей (Jones & Pimenta, 2020).

Ханс Дікманн, німецький доктор медицини, у книзі «Казки в психотерапії» (1997) аналізує використання казок як інструменту підсвідомого й наголошує, що казки, сповнені архетипними образами та мотивами, сприяють глибокому розумінню того, що відбувається всередині, або глибинних внутрішніх психологічних процесів. Науковець стверджує, що архетипні мотиви є в культурах усього світу і ці мотиви відображають основні людські переживання й конфлікти: до них зараховує боротьбу добра і зла, пошук ідентичності та подолання будь-яких труднощів. Прикладами найпоширеніших архетипів уважає *мудрих старців, злих відьом та чарівних помічників* (курсив наш. – *Н.Н.*) (Dieckmann, 1997). Х. Дікманн виокремлює декілька методів роботи з казкою, що, на наш погляд, стануть у нагоді під час реабілітації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з негативним досвідом війни:

– аналіз символів казки та обговорення їх важливості, значущості;

– створення нових інтерпретацій казок, що допоможуть моделювати позитивні сценарії та стратегії подолання життєвих труднощів;

– наративну реконструкцію, коли людина сама або створює, або переповідає казку, що дозволяє усвідомити власні емоції та переживання (Dieckmann, 1997).

Німецький дослідник Х. Дікманн (1997), підсумовуючи, демонструє особливу роль казок у психіатрії як вагомий інструмент

роботи з підсвідомим людини, що сприяє її емоційному та психологічному одужанню.

Дослідниці Л. Магдисюк, Р. Федоренко та М. Замелюк (2019), авторки навчального посібника для психологів, зазначають, що казкотерапія – це метод, що «використовує казкову форму для корекції емоційних порушень і вдосконалення взаємостосунків з навколишнім світом», а її метою є зниження агресивності у дітей і дорослих, «усунення тривожності і страхів» (с. 5). У психолого-педагогічній діяльності можна використовувати народні, авторські і спеціально складені терапевтичні казки. Звісно, що терапевтична казка виконує потужну психологічну дію на підсвідомому рівні, усуваючи внутрішні тривоги та хвилювання, можливі проблеми тощо. Проте не кожна казка матиме терапевтичний ефект. Щоб казка стала терапевтичною, вона має насамперед відображати проблему дитини і способи її вирішення. Власне, тільки процес створення авторської казки допоможе зняти напругу, розвине творчість, уяву, комунікативні навички і, як наслідок, позбавить на певний час від переживань, страхів, тривог тощо.

Переконані, особливої уваги під час реабілітації дітей, які зазнали і психологічних, і фізичних травм війни, заслуговує польський досвід, оскільки професійно готує майбутніх учителів для допомоги дітям, серед яких і українські, що тимчасово перебувають на території Польщі. Марія Моліцька, як один із фундаторів казкотерапії, потрактовує терапевтичну казку як твір, адресований дітям від 4 до 9 років, а її структура і правила дозволяють використовувати задля заспокоєння, вирішення емоційних проблем дитини (Molicka, 2002). Польські дослідники виділяють три види терапевтичних казок:

– релаксаційна (або заспокійлива та розслабляюча), характеризується внутрішньою візуалізацією, коли дитина завдяки уяві малює словами, беручи участь у подіях, які переживає герой. Як правило, герой – тварина, іграшка, явище природи, космічне створіння або персонаж популярної комп'ютерної гри. Релаксація створюється активними діями героя (літає, стрибає, плаває, переміщується тощо). Завдяки цьому створюється стан радості, енергійності, задоволення, щастя тощо;

– психологічно-повчальна казка, навпаки, має на меті стимулювати розвиток дитини. По-перше, обсяг такої казки значно більший. По-друге, сюжети таких казок містять складні ситуації, які можуть випасти на долю дитини (хвороба, лікарня, конфлікти, травми, стреси, загрози тощо). Головне, щоб були запропоновані шляхи подолання цих складних ситуацій. Крім того, у таких казках можуть бути чарівні, магічні речі. Тут відбувається ототожнення маленької дитини із казковим героєм. Дитина нібито під казковим «прикриттям» проговорює власні страхи, «оприлюднює» їх, від чого відбувається не тільки полегшення, а й намічається пошук шляхів до їх подолання. Проговорюючи вголос власні проблеми, дитина їх начебто відпускає, позбуваючись напруги і неспокою;

– психотерапевтична казка значно довша, ніж дві попередні. Відрізняється складним сюжетом, важкими подіями негативного спрямування, які викликають неприємні відчуття, навіть страх і біль (це смерть, важка хвороба, загибель родичів, друзів, близьких тощо). Проговорене знижує рівень напруги, знищує болі й страхи. Саме на цьому етапі важлива підтримка того, хто поряд, здатність вчити позитивно мислити, радіти життю, знаходити опертя, щоб рухатися далі, відновивши почуття власної гідности та бажання позбутися травматичного досвіду (Вознічка-Парузель, 2012).

Головне правило застосування казкотерапії для всіх трьох типів казок – це дотримання законів казки: Добро перемагає Зло, щасливий фінал. Саме це стає і захисним бар'єром психіки, і шляхом виходу із неприємної, почасти критичної ситуації, і укриттям для зруйнованої воєнними діями психіки дитини.

Польська науковиця Б. Вознічка-Парузель (2012) підкреслює, що «казкотерапію варто починати з перевірених часом читань класичних казок і байок вголос» (с. 64), а до таких заходів варто долучати і батьків. За нашими спостереженнями над дітьми, які слухали казки в укриттях, важливу роль відіграє голос того, хто читає / розказує казку. Це перше, на що звертає увагу дитина, тому він повинен бути лагідним, спокійним, упевненим і мелодійно-протяжним – саме це заспокоює слухача і занурює у світ казки, викликаючи довіру до оповідача, відволікаючи від проблем реальності й знімаючи напругу.

З перевірених часом казок і почався у надскладний для українців час проєкт наприкінці березня 2022 року, авторами якого стали небайдужі актори й студенти Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого, створивши спеціальний телеграм-канал «Павлуша і Ява» (2022), який на сьогодні має понад 60 тис. фоловерів. До військової агресії не можна підготуватися, тим паче, у XXI ст., хоча 24.02.22 р. росією був зруйнований звичний світоустрій. Люди розгублені, у паніці, але одвічна здатність українців консолідуватися в часи загроз і викликів знову спрацювала: казкотерапія, безсумнівно, допомогла тисячам маленьких слухачів і їх батькам та опікунам подолати, хоча б тимчасово, страхи і тривоги. У

бомбосховищах інтернет слабкий або й зовсім відсутній, заряд на телефоні треба берегти, а дітей відволікати від вибухів, виття сирен тощо, та й у дорослих не завжди є можливість читати або гратися з ними, тому цей канал набув такої популярності. Кожного дня читці каналу, актори, студенти, діти, просто охочі, озвучують як українські авторські казки, так і зарубіжні, а також народні, водночас аудіофайли можна завантажити зазделегідь, щоб потім не витрачати на це заряд телефона. На каналі представлені казки І. Андрусяка, Г. Вдовиченко, Т. Гнатюк, С. Дерманського, Н. Забіли, Л. Полтави, Олени Пчілки та ін. відомих авторів. Вражає, що є авторські казки Софії Ракітянської та Марії Григорової, дівчаток десяти років. Репрезентовані також казки зарубіжних авторів: Р. Ріггда, Л. Баума, У. Шуффлера та ін. Кожного дня завантажується 2-3 нових казки. Якісним є не тільки емоційне та виразне виконання, а також яскраві ілюстрації до казок. Вони настільки привабливі, кумедні, яскраві, що викликають позитивні емоції від споглядання казкових образів. Діти, які змушені покинути затишну домівку і спуститися в укриття, завдяки казці зможуть зберегти відчуття затишку, – це досягається професійним виконанням, оскільки голоси акторів звучать лагідно, спокійно, таємничо, і хоча б на певний час діти не будуть чути обстрілів, – це послугувало метою авторів каналу «Павлуша і Ява» (2022).

Розуміння потреб дітей молодшого шкільного віку, які страждають від воєнних подій, і прагнення допомогти їм подолати життєві труднощі стало кроком до створення «Дитячого садка онлайн», який функціонує за підтримки ЮНІСЕФ, MEGOGO та Міністерства освіти України. Пані Ліда і ведмежатко Бо, пані Настя, пані Соля, помічниці Юстинка та ін. пропонують не тільки пізнавальні історії, а й дихальні вправи, руханки тощо. «Дитячий садок онлайн» – це помічник для батьків та опікунів дошкільнят, який допомагає розвиватися навіть в умовах, коли заклади освіти не працюють з різних причин під час війни. Про неабияку популярність і затребуваність свідчить те, що деякі випуски мають близько 100 тис. переглядів. Казки та освітні мультфільми, яскраві ілюстрації та іграшки – усе це зацікавлює дітей, впливаючи на їхній розвиток, а найголовніше – відволікає від війни.

Дослідники методу казкотерапії стверджують, що процес обговорення та створення терапевтичної казки зніме внутрішню напругу, допоможе подолати травматичний досвід, біль утрат, тривоги тощо. Тож пропонуємо авторську казку, спрямовану на педагогічну та психологічну допомогу дітям, які постраждали від війни. Казка стане прикладом міцних родинних стосунків, любові до рідної землі, взаємоповаги й підтримки, дружби, надії, перемоги добра і щасливого майбутнього. Одним із методів роботи з терапевтичною казкою є запитання до неї, які сприятимуть не тільки розвитку критичного мислення, поповненню лексичного запасу, а й сприятимуть звільненню від внутрішньої напруги і підсвідомому одужанню.

Домовичок Кузя

Далеко-далеко є казкова країна, до якої мріють потрапити всі. Ширяться світом чутки про надзвичайно добрих, гостинних і сміливих її мешканців. Це маленькі, дуже щасливі родини домовиків. Живуть вони дружно, у злагоді, кожен будиночок неповторний, бо навколо багато красивих квітів, колосяться неозорі поля, ростуть могутні дерева, плинуть повноводі річки, співають пташки, радіючи кожному дню.

Маленький домовичок Кузя живе в зеленому будиночку край лісу з мамою, татом і маленькою сестричкою. Мама готує смачні тістечка і грається з дітками, вчить Кузю читати, бо наступного року він збирається до школи. Нарешті здійсниться його мрія – він стане школяриком і навчиться чаклувати! А потім, коли подорослішає, зможе самостійно подорожувати, знайомитися з новими країнами, знайде друзів і буде допомагати тим, хто добрий серцем і працелюбний. Але уже зараз він знає, що буде оберігати домівку тільки тих, кого сам обере. Там, де оселиться Кузя, пануватиме злагода і щастя, бо всі домовички можуть чаклувати.

Усе частіше Кузя бачить насуплене чоло татка й засмучені очі мами. Щось коїться, а він не знає. А одного ранку прилетіла Сова і сказала, що на квітучу країну домовичків напав злий Чаклун-карлик зі своїм військом, хоче знищити нас, а маленьких домовичків забрати до себе в країну, щоб виконували всі його бажання. Ліси і поля бажає забрати собі, щоб більше не було такої красивої, чарівної країни, а маленькі домовички мають підкоритися його примхам, а не вільно вибирали собі тих, кому допоможуть своїми чарами.

Плаче мама, а маленька сестричка обіймає її, утішає. «Ех, був би я дорослим, – думає Кузя, – пішов би з татком захищати всіх!» Невтішні новини: витоптало поля військо злого Чаклуна-карлика, погрожує дістатися і до Кузиного лісу. Не поступаються дорослі домовики, боронять своїх дітей, свої оселі! Аж раптом об᾽єдналися друзі з інших країн, які вдячні тим домовикам, що колись жили і в

їхньому домі, створюючи красу навколо. І не встояв злий Чаклун-карлик перед таким військом, утік за гори далекі, і тоді повернулися хоробрі домовики-тати додому. Стали всі радіти, обійматися, дякувати за допомогу дружнім країнам, відбудовувати знищені будиночки й жити-поживати, добра наживати.

А Кузя готується до школи... назустріч новим пригодам.

Наведена авторська казка має на меті кілька завдань: допомогти дітям проговорити «свій воєнний» досвід, позбуваючись тим самим глибинних травм. Казка дозволить зіставити події з життя головного героя Кузі зі своїми, у такий спосіб відволіче від особистого горя, а найголовніше – подарує віру в перемогу Добра над Злом, віру в світле майбутнє. Казка не завершена, «Кузя готується до школи», війна в Україні продовжується, тому діти можуть продовжити казку або доповнити її. Запитання дорослого до казки:

– Яким ви уявляєте Чаклуна-карлика? Намалюйте або розкажіть.

– Чому він вирішив напасти на країну домовичків?

– Якою ви уявляєте цю країну?

– Як жив Кузя в родині? Про що мріяв домовичок?

– Як поводять себе Кузя, мама і сестричка після того, як тато пішов захищати їх?

– Хто допоміг країні домовичків перемогти злого Чаклуна-карлика і чому?

– Як ви розумієте вислів «жити-поживати й добра наживати»? (Тут оприявнюється надія дітей на краще майбутнє, візуалізується, тому вислуховуємо і даємо поради).

– Намалюйте родину Кузі і його будиночок. (Звертаємо увагу на кольори, якими малюють діти, щоб зрозуміти їх внутрішній стан).

– Продовжіть казку про нові пригоди Кузі.

Отже, процес створення терапевтичної казки допоможе дітям зняти напругу, дозволить перепрожити / проговорити власний травматичний досвід війни. А запитання до казки розвинуть критичне мислення та комунікативні навички, збагатять лексичний запас. Варто наголосити, що діти, відповідаючи на запитання до казки, обов'язково ототожнюють себе із головним героєм. Тому його емоції і події життя проєктуються на досвід дитини, що дозволяє побачити / віднайти вихід із критичної ситуації, у якій вона опинилася. Позитивні якості персонажа мають значний вплив на подолання всього негативного, що відбулося в житті. Найважливіше, що казка подарує віру в щасливе майбутнє. Відповіді є тим лакмусом, який дозволить дорослому зазирнути в душу дитини, зрозуміти страхи, болі й тривоги, щоб допомогти їх позбутися. Тільки за цієї умови відбудеться полегшення від того, що «оприлюднено» приховане і таємне, а це і є першим кроком для подолання чи розв'язання травм, заподіяних війною.

Висновки. У статті проаналізовано сутність і генезу казкотерапії у світовій та українській психолого-педагогічній думці, окреслено, що вона синтезує досягнення науковців з психології, філософії, філології, педагогіки, психотерапії. З'ясовано, що казкотерапія є інструментом реабілітації та ліками від травматичного досвіду дітей, викликаного воєнними діями в Україні. За допомогою казкотерапії педагоги, психологи, соціальні працівники тощо зможуть надати ефективну допомогу дітям дошкільного та молодшого шкільного віку задля збереження їх фізичного та психічного здоров'я. Наголошено, що на дітей має вплив спокійний, лагідний, теплий та ніжний голос дорослого, який читає чи оповідає казку, – це заспокоює дитину, притлумляючи тривоги й страхи. Пізніше цей голос стає маяком і допомагає боротися з травмами, викликаними війною. Індивідуальні авторські казки стають надією на краще майбутнє і вірою в перемогу Добра над Злом. Ґрунтуючись на думці Д. Хаазе (Haase, 2000), який описував досвід тих, хто пережив Другу світову війну та Холокост, та наголошував, що казка – це певна стратегія виживання, вважаємо, що казковий наратив набуває терапевтичних ознак. Відображаючи проблеми дитини, казка здійснює потужний вплив на душу і на підсвідомому рівні створює емоційне укриття для понівеченої війною нестійкої дитячої психіки. Казкотерапія є дієвим методом протистояння колективним неврозам, викликаним війною, допомогою і захисним бар'єром від травматичного досвіду. Насамперед казкотерапія сприяє розвитку комунікативних та творчих здібностей, критичного мислення, емоційної, інтелектуальної та когнітивної сфер дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Авторська казка унікальна тим, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини, тому й допомагає інтерпретувати та перепроживати власні травматичні спогади, тобто це місце, у якому можна поновитися, щоб повноцінно жити й розвиватися далі. Казкотерапія має вагомі напрацювання і важливий досвід подолання травм війни, яким на сьогодні можуть скористатися відповідні фахівці з метою збереження ментального здоров'я нації.

Список використаних джерел

Вознічка-Парузель, Б. (2012). Казкотерапія в бібліотеках для дітей. В Л. А. Лугова & Ю. В. Стадницька (Упоряд.), *Острів безпеки у світі небезпек* (с. 59–67). Львівська обласна бібліотека для дітей.

Галич, О., Назарець, В. & Васильєв, Є. (2008). *Теорія літератури* (О. Галич, Ред.). Либідь.

Казачінер, О. С., & Бойчук, Ю. Д. (2022). *Основи казкотерапії.* Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.

Коломіна, К. О. (2023). *Казкотерапія – як метод зниження тривожності у дітей дошкільного віку.* Всеосвіта. https://vseosvita.ua/library/kazkoterapiia-iak-metod-znyzhennia-tryvozhnosti-u-ditei-doshkilnoho-viku-566884.html

Константинович, С. (2008). *Казки і безпека дітей* (Є. Кулеба & Я. Кулеба, Пер.). Ґражда.

Косарєва, О. І. (2012). Особливості застосування казкотерапії при подоланні емоційних проблем у дітей. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти, 4*(47), 94–98.

Локарєва, Г. В., & Філь, О. В. (2016). *Казкотерапія в підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності: теорія і практика*. Запорізький національний університет.

Магдисюк, Л. І., Федоренко, Р. П., & Замелюк, М. І. (2019). *Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих*. Вежа-Друк.

Музичук, О. О. (2012). Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. *Проблеми сучасної психології, 17,* 317–327. https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/160256/159464

Павлуша і Ява. (2022). Telegram. https://t.me/pavlushaiyava

Шик, Л. А. (2012). *Казкотерапія в роботі з дошкільниками*. Основа.

Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Thames & Hudson.

Brett, D. (1988). *Annie Stories: A Special Kind of Storytelling*. Workman Publishing Company.

Dieckmann, H. (1997). Fairy-tales in Psychotherapy. *The Journal of Analytical Psychology, 42*(2), 253–268. https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1997.00253.x

Haase, D. (2000). Children, War, and the Imaginative Space of Fairy Tales. *The Lion and the Unicorn, 24*(3), 360–377. https://core.ac.uk/download/pdf/147826495.pdf

Jones, P., & Pimenta, S. (2020). *Therapeutic Fairy Tales: For Children and Families Going Through Troubling Times* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429286087

Molicka, M. (2002). *Bajkoterapia: O lękach dzieci i nowej metodzie terapii.* Media Rodzina.

Saxby, G. (2022). Searching for a happily ever after: Using fairy tales in primary classrooms to explore gender, subjectivity and the life-worlds of young people. *The Australian Journal of Language and Literacy, 45,* 219–232. https://doi.org/10.1007/s44020-022-00017-z

Vaskor, G., & Komáromi, T. (2023). Witches in Fairy Tales and their Use in Therapy: Interview with Gréta Vaskor. *Martor, 28,* 191–204. https://doi.org/10.57225/Martor.2023.28.12

References

Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Thames & Hudson [in English].

Brett, D. (1988). *Annie Stories: A Special Kind of Storytelling*. Workman Publishing Company. [in English].

Dieckmann, H. (1997). Fairy-tales in Psychotherapy. *The Journal of Analytical Psychology, 42*(2), 253–268. https://doi.org/10.1111/j.1465-5922.1997.00253.x [in English].

Haase, D. (2000). Children, War, and the Imaginative Space of Fairy Tales. *The Lion and the Unicorn, 24*(3), 360–377. https://core.ac.uk/download/pdf/147826495.pdf [in English].

Halych, O., Nazarets, V., & Vasyliev, Ye. (2008). *Teoriia literatury* [Theory of Literature]. O. Halych (Red.). Lybid [in Ukrainian].

Jones, P., & Pimenta, S. (2020). *Therapeutic Fairy Tales: For Children and Families Going Through Troubling Times* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429286087 [in English].

Kazachiner, O. S., & Boichuk, Yu. D. (2022). *Osnovy kazkoterapii* [The Basics of Fairy Tale Therapy]. Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].

Kolomina, K. O. (2023). *Kazkoterapiia – yak metod znyzhennia tryvozhnosti u ditei doshkilnoho viku* [Fairy Tale Therapy as a Method of Reducing Anxiety in Preschool Children]. Vseosvita. https://vseosvita.ua/library/kazkoterapiia-iak-metod-znyzhennia-tryvozhnosti-u-ditei-doshkilnoho-viku-566884.html [in Ukrainian].

Konstantynovych, S. (2008). *Kazky i bezpeka ditei* [Fairy Tales and Children’s Safety]. Ye. Kuleba & Ya. Kuleba (Trans.). Grazhda [in Ukrainian].

Kosarieva, O. I. (2012). Osoblyvosti zastosuvannia kazkoterapii pry podolanni emotsiinykh problem u ditei [The Peculiarities of the Use of Fairy Tale Therapy in Overcoming Emotional Problems in Children]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity, 4*(47), 94–98 [in Ukrainian].

Lokarieva, H. V., & Fil, O. V. (2016). *Kazkoterapiia v pidhotovtsi sotsialnykh pedahohiv do profesiinoi diialnosti: teoriia i praktyka* [Fairy Tale Therapy in Training Social Pedagogues for the Professional Work: Theory and Practice]. Zaporizkyi natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

Mahdysiuk, L. I., Fedorenko, R. P. & Zameliuk, M. I. (2019). *Kazkoterapiia v psykholohichnomu konsultuvanni ditei ta doroslykh* [Fairy Tale Therapy in Psychological Counseling of Children and Adults]. Vezha-Druk [in Ukrainian].

Molicka, M. (2002). *Bajkoterapia: O lękach dzieci i nowej metodzie terapii.* Media Rodzina [in Polish].

Muzychuk, O. O. (2012). Kazka yak zasib rozvytku osobystisnykh tsinnostei molodshykh shkoliariv [A Fairy Tale as a Means of Developing Yong Learners' Personal Values]. *Problemy suchasnoi psykholohii, 17,* 317–327. https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/160256/159464 [in Ukrainian].

Pavlusha i Yava [Pavlusha and Yava]. (2022). Telegram. https://t.me/pavlushaiyava [in Ukrainian].

Saxby, G. (2022). Searching for a happily ever after: Using fairy tales in primary classrooms to explore gender, subjectivity and the life-worlds of young people. *The Australian Journal of Language and Literacy, 45,* 219–232. https://doi.org/10.1007/s44020-022-00017-z [in English].

Shyk, L. A. (2012). *Kazkoterapiia v roboti z doshkilnykamy* [Fairy Tale Therapy in Work with Preschoolers]. Osnova [in Ukrainian].

Vaskor, G., & Komáromi, T. (2023). Witches in Fairy Tales and their Use in Therapy: Interview with Gréta Vaskor. *Martor, 28,* 191–204. https://doi.org/10.57225/Martor.2023.28.12 [in English].

Voznichka-Paruzel, B. (2012). Kazkoterapiia v bibliotekakh dlia ditei [Fairytale Therapy in Libraries for Children]. V L. A. Luhova & Yu. V. Stadnytska (Comp.), *Ostriv bezpeky u sviti nebezpek* (s. 59–67). Lvivska oblasna biblioteka dlia ditei [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.06.2024